

**ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА**

РОМАНЮК УЛЯНА ВАСИЛІВНА

УДК 347.642: 347.633.5

**ПАТРОНАТ ЯК ФОРМА ВЛАШТУВАННЯ ДІТЕЙ-СИРИТ І ДІТЕЙ,
ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ**

12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Хмельницькому університеті управління та права, Хмельницька обласна рада.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент,
ВАТРАС Володимир Антонович,
Хмельницький університет управління та права,
професор кафедри цивільного права та процесу.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент,
КРАСИЦЬКА Лариса Василівна,
Харківський національний університет
внутрішніх справ,
професор кафедри цивільного права та процесу;

кандидат юридичних наук, доцент,
ЛОГВИНОВА Марія Володимирівна,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника,
заступник директора Навчально-наукового
юридичного інституту.

Захист відбудеться «5» грудня 2018 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 70.895.02 у Хмельницькому університеті управління та права за адресою: 29000, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, 8, конференц-зал (ауд. 907).

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Хмельницького університету управління та права за адресою: 29000, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, 38.

Автореферат розісланий «__» листопада 2018 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. Ю. Димінська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасна українська держава продовжує розвиватися в умовах економічної кризи, що поглиблюється станом неоголошеної, але фактичної, війни. Під впливом кризових факторів економіко-політичного характеру зазнають негативних метаморфоз і суспільні процеси, деформуються суспільна моральність та етика, набуває розмаху «дистрофія» ціннісних орієнтирів, катастрофічно руйнуються духовні засади розбудови суспільства. На цьому тлі, а також на тлі масового зубожіння українців, цілком природним, але зовсім неприйнятним явищем є криза сучасної сім'ї та негативний стан дитинства в державі. Дуже поширеним стає інститут соціального сирітства, коли навіть при збереженні шлюбу, батьки в силу різних причин об'єктивного чи суб'єктивного характеру (алкогольна чи наркотична залежність, виїзд за межі країни з метою працевлаштування за кордоном, тощо) не виконують своїх батьківських обов'язків (станом на 1 січня 2016 р., із загальної кількості сиріт – 73 182 дитини – 80 % саме соціальні сироти – діти, позбавлені батьківського піклування).

Особливу категорію сиріт становлять саме діти, які перебувають у інтернатних закладах. Турботу про таких дітей хоч і бере на себе держава (до закінчення ними здобуття освіти у інтернатному закладі), проте вони вкрай рідко виховуються в атмосфері справжньої любові, поваги до себе як до особистості, достатньої уваги до їхніх проблем. Такі якісні сторони виховання та педагогіки здатна забезпечити дитині лише здорова сім'я, моделі котрої, між іншим, вихованці інтернатів також, на жаль, не отримують. У зв'язку із цим, відносно дітей, які залишились без піклування батьків, при виборі органами опіки та піклування форм виховання таких дітей перевага надається сімейним формам виховання, в тому числі патронатному вихованню.

Застосування такої форми влаштування дитини, позбавленої батьківського піклування, як патронат над дитиною, означає надання дитині тимчасового догляду, виховання та реабілітації в сім'ї патронатних вихователів. Така форма влаштування може бути застосована протягом періоду, коли орган опіки та піклування надаватиме комплексну підтримку біологічній родині дитини у вирішенні проблем, а дитина опиняється в складних життєвих обставинах. У випадку, коли повернення дитини в рідну сім'ю буде неможливим, дитині буде обрано альтернативну форму сімейного виховання – усиновлення, опіка (піклування), прийомна сім'я чи дитячий будинок сімейного типу. Патронат над дитиною, як альтернатива інтернатній формі влаштування, має широке застосування у країнах Західної Європи та Північної Америки і протягом короткого періоду (20-40-і роки ХХ ст.) практикувалась і в Україні, а окремі елементи цього правового інституту в Україні можна знайти і в більш ранній період.

У зв'язку із цим, патронат як форма влаштування на виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, став предметом дослідження багатьох науковців – представників сімейно-правової доктрини, зокрема таких: Н. А. Аблятіпова, М. В. Антокольська, М. В. Бориславська,

В. І. Борисова, С. Б. Булеца, В. А. Ватрас, З. І. Вороніна, С. Д. Гринько, Л. М. Зілковська, О. І. Карпенко, Л. В. Красицька, Є. П. Лапіна, Л. В. Лешанич, М. В. Логвінова, Т. Л. Макійчук, В. П. Мироненко, В. Ю. Москалюк, Р. Л. Мурзін, А. М. Нечаєв, Ю. М. Походзіло, Д. С. Прутян, О. О. Пунда, О. В. Розгон, З. В. Ромовська, О. В. Фетісова, С. Я. Фурса, В. О. Цветков, Ю. С. Червоний, Ю. Ю. Черновалюк та інших.

В той же час, дослідження даного сімейно-правового інституту залишається актуальним і на сьогодні, оскільки вказані науковці переважно здійснювали правові дослідження поняття та юридичних особливостей патронату як сімейно-правового інституту відповідно до тієї нормативно-правової бази, яка існувала до внесення змін до Сімейного кодексу України (далі – СК України) та урегулювання питання укладення договору патронату та його змісту відповідною постановою Кабінету Міністрів України, тобто, до 2016 року, а також недостатньо обґрунтованими є такі важливі питання правової природи патронату, як його функціональне призначення, критерії класифікації патронату, критерії щодо визначення вимог, які ставляться до патронатного вихователя. Зазначені обставини свідчать про необхідність проведення глибоких наукових досліджень у зазначеній сфері.

У зв'язку із вище викладеним, дисертаційне дослідження є першим в аспекті всезагального правового дослідження патронату як форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування відповідно до чинної редакції Глави 20 СК України.

Зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до наукової теми кафедри цивільного права та процесу на 2013-2017 роки «Удосконалення механізму правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів» та на 2017-2023 роки «Актуальні питання правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів» (державний реєстраційний номер 0117U000105, що є складовою наукової теми Хмельницького університету управління та права на 2013-2016 роки «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» (державний реєстраційний номер 0108U008927) та на 2017-2026 роки (державний реєстраційний номер 01178U000103).

Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради Хмельницького університету управління та права 1 лютого 2016 року, протокол № 9.

Мета і задачі дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає у розробленні науково-теоретичної концепції сучасного розуміння інституту патронату як форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також формування наукових висновків та пропозицій стосовно вдосконалення чинного сімейного законодавства у даній галузі дослідження.

Для досягнення поставленої мети у дисертації передбачено вирішення таких *задач*:

- на підставі вивчення досягнень сімейно-правової доктрини здійснити аналіз теоретико-правових проблем патронату над дітьми;
- виявити особливості становлення та розвитку законодавства, яке діяло на українських землях щодо правового регулювання сімейно-правового інституту патронату, рівні та особливості правового регулювання інституту патронату на сучасному етапі;
- на підставі аналізу чинного законодавства, юридичної доктрини сформулювати поняття «патронат над дітьми» та виділити його правові ознаки;
- визначити місце патронату над дітьми в системі форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;
- здійснити класифікацію видів патронату над дітьми та розкрити їх функціональне призначення;
- окреслити особливості договірної регулювання відносин патронату над дітьми, в тому числі визначити поняття, передумови, форму, види, сторони, зміст та істотні умови договору про патронат;
- теоретично обґрунтувати конкретні пропозиції з удосконалення правового регулювання у досліджуваній сфері.

Об'єктом дослідження є правові відносини, пов'язані із влаштуванням дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Предметом дослідження є патронат як форма влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Методи дослідження. Достовірність результатів наукового дослідження забезпечується використанням низки методів: історичного діалектичного, формально-логічного, структурно-функціонального, класифікації та групування, порівняльно-правового. Зокрема, за допомогою *історичного методу* проведено правовий аналіз генезису правового регулювання патронату над дітьми відповідно до законодавства, яке діяло на українських землях з Х ст. по наш час (підрозділ 1.2). Використання *діалектичного методу* дослідження дало змогу розкрити зміст таких понять, як «патронат над дітьми», «договір про патронат», «складні життєві обставини» (підрозділи 1.3, 3.2). *Формально-логічний метод* дав можливість розкрити істотні умови та зміст договору про патронат, а також обґрунтувати участь батьків (законних представників) дитини як обов'язкової сторони договору про патронат (підрозділи 3.1 та 3.3). Використання *структурно-функціонального методу* дало змогу встановити функціональне призначення патронату над дітьми як форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (підрозділ 2.2), дозволило визначити співвідношення між патронатом та іншими формами влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (підрозділ 2.1). Завдяки використанню *методів класифікації та групування* удосконалено класифікацію форм патронату на дітьми, а також критерії такої класифікації (підрозділ 2.2), класифікацію передумов укладання договору про патронат (підрозділ 3.2).

Порівняльно-правовий метод використано для дослідження особливостей застосування інституту патронату в США, Великій Британії, Канаді, Польщі, низці країн СНД (підрозділ 2.2).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що робота є першим в Україні комплексним науковим дослідженням, в якій досліджено теоретичні та прикладні проблеми застосування патронату як форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. У ході наукового дослідження отримано такі основні наукові результати:

вперше:

- запропоновано визначити передумови укладення договору про патронат над дитиною, а саме: *матеріальні* (наявність дитини, складних життєвих обставин в житті дитини, її батьків або інших законних представників, визначення органу опіки та піклування, на який покладено обов'язок з влаштування вищезазначеної дитини до сім'ї патронатного вихователя, наявність сім'ї патронатного вихователя) та *правові* (наявність сукупності правових норм, що регулюють питання патронату над дітьми в Україні);

- обґрунтовано практичну необхідність отримання письмової згоди дитини на влаштування її у сім'ю патронатного вихователя, якщо вона здатна її висловити, як умови, що повинна бути обов'язково врахована при встановленні патронату над дитиною. Обґрунтовано доцільність визначення мінімального віку дитини, коли така згода обов'язково отримується, а також визначено шляхи вирішення питання, у випадку, якщо дитина не здатна самотійно висловити письмову згоду на її влаштування у сім'ю патронатного вихователя;

- запропоновано закріпити у типовому договорі про патронат над дитиною вимоги щодо здійснення патронатним вихователем своїх обов'язків у спосіб, який унеможливує приниження честі та гідності дитини та виключає застосування таких покарань, як завдання тілесних чи психічних страждань, позбавлення їжі, грошових засобів, можливості відвідування дитини її батьками тощо;

- обґрунтовано причини, з яких батьки (законні представники) дитини є стороною договору про патронат над дитиною, у разі встановлення патронату над дитиною за їх згодою. До таких причин віднесено нормативне визначення цього питання; батьки дитини зберігають усі права та обов'язки батьків, хоча частина цих прав на короткостроковий період передається патронатному вихователю, який повинен слідувати їх рекомендаціям; за батьками залишаються окремі обов'язки щодо спілкування з дитиною та її часткового утримання; таке влаштування є тимчасовим заходом, по завершенню якого дитина повертається у сім'ю;

вдосконалено:

- визначення патронату над дітьми як договірної, платної, строкової форми влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, що здійснюється на професійній основі фахівцем-патронатним вихователем,

як його особисте заняття з метою, виховання, реабілітації та здійснення догляду над дитиною;

– критерії відмежування патронату від інших форм влаштування дитини, позбавленої батьківського піклування. Запропоновано до таких критеріїв віднести строк здійснення особистого влаштування дитини; нормативні вимоги до особи, яка здійснює заходи з особистого влаштування дитини; нормативні вимоги до кількісного складу; необхідність згоди батьків або законних представників дитини; критерії щодо дитини; повноваження особи, яка здійснює заходи з особистого влаштування дитини; підстави припинення застосування влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування;

– критерії класифікації видів патронату над дітьми відповідно до законодавства України та інших країн. До таких критеріїв належать підстави надання послуг патронату; ступінь зв'язку із патронатними батьками (вихователями); тривалість перебування дитини під патронатним вихованням; життєві обставини, через які дитина поміщується під патронатне виховання; рівень створення, регулювання та фінансування патронатних (фостерних) установ;

– функції патронату як соціального та сімейно-правового інституту. До таких функцій віднесено виховну, адаптаційну, гносеологічну, вельюативну, гуманістичну, компенсаційну, ідентифікаційну та превентивну;

– вимоги, які ставляться до особи патронатного вихователя. Запропоновано до існуючих вимог додати вимогу проживати в тій же місцевості, що й дитина (в тому ж населеному пункті, в тому ж районі міста, а за відсутності у відповідній місцевості патронатних вихователів – у найближчому населеному пункті, районі міста);

– порядок застосування згоди батьків або законних представників дитини на передачу дитини у сім'ю патронатного вихователя. Запропоновано розширити випадки, коли вона не потребується: коли батьки визнані такими, що пропали безвісти чи триває процедура їх визнання такими, що пропали безвісти; коли батьки за станом здоров'я не можуть надати згоду. В таких випадках презюмується наявність складних життєвих обставин, які є безумовною причиною для передачі дитини під патронат;

– визначення складних життєвих обставин в житті дитини, її батьків або інших законних представників в частині її застосування як передумови укладення договору про патронат над дитиною;

– визначення договору патронату над дитиною як угоди між органом опіки та піклування і патронатним вихователем з обов'язковою умовою розмежування їх прав та обов'язків з захисту інтересів дитини, яка влаштовується до патронатної сім'ї на визначений строк за винагороду у формі щомісячних виплат патронатному вихователю;

набули подальшого розвитку:

– підходи вчених щодо рівнів правового регулювання патронату як форми влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування. Виділено

такі рівні правового регулювання патронату: міжнародний, конституційний, законодавчий, підзаконний, локальний;

– наукові позиції щодо розуміння правової природи договору про патронат над дитиною. Обґрунтовано визнання договору про патронат над дитиною самостійним цивільно-правовим договором, в основі якого лежить нематеріальне зобов'язання (саме зобов'язання з виховання дитини та забезпечення її нормального фізичного існування).

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання висновків та пропозицій дисертації у:

– правотворчій діяльності – для удосконалення положень чинного законодавства, що регламентує патронат над дітьми як форму влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;

– науково-дослідній сфері – для подальших досліджень проблем, пов'язаних із удосконаленням правового регулювання суспільних відносин щодо правової природи патронату над дітьми;

– навчальному процесі – під час підготовки курсу лекцій, відповідних методичних та навчальних посібників, а також підручників для студентів вищих навчальних закладів юридичної освіти з дисциплін «Сімейне право», «Проблеми сімейного права», «Цивільне право», «Договірне право».

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною, завершеною науковою працею. Сформульовані в дисертації теоретичні положення, висновки та рекомендації, що виносяться на захист, отримані автором самостійно.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дисертаційного дослідження оприлюднено на таких наукових та науково-практичних конференціях та круглих столах: міжнародній науково-практичній конференції «Держава і право в умовах глобалізації: реалії та перспективи» (м. Дніпро, 5-6 лютого 2016 р.), міжнародній науковій конференції «Верховенство права в Україні у процесі державотворення та захисту прав людини» (м. Одеса, 12-13 лютого 2016 р.), міжнародній науковій конференції «П'ятнадцять осінніх юридичних читання» (м. Хмельницький, 21-22 жовтня 2016 р.), міжнародній науково-метричній конференції «Стратегічні напрямки соціально-економічного розвитку в умовах глобалізації» (м. Хмельницький, 22-23 вересня 2017 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено в 10 наукових працях, зокрема, в 4 наукових статтях у фахових виданнях України, 2 наукових статтях у наукових періодичних виданнях інших держав, 4 тезах доповідей на науково-практичних конференціях, круглих столах.

Структура дисертаційного дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які включають вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг роботи становить 227 сторінок. Список використаних джерел складається з 160 найменувань і міститься на 20 сторінках, додатки розміщено на 24 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, зв'язок роботи з науковими програмами, темами, планами, визначено його мету, задачі, об'єкт і предмет дослідження, розкрито методологічні засади роботи, сформульовано наукову новизну, висвітлено практичне значення одержаних результатів, наведено перелік апробацій результатів дослідження, відомості про публікації за темою дослідження, структуру та обсяг роботи.

Розділ 1 «Стан розробки теми в доктрині та вибір напрямів дослідження» складається з трьох підрозділів, в яких проведено огляд літератури з тематики дисертаційного дослідження, а також досліджено особливості правового регулювання інституту патронату над дітьми за законодавством, яке діяло на українських землях, а також відповідно до сучасного сімейного законодавства України.

У підрозділі 1.1 *«Теоретико-правові проблеми патронату над дітьми: онтологія та гносеологія дослідження»* здійснено огляд доктринальних джерел питання патронату над дітьми, зокрема проведено аналіз теоретичних надбань юридичної науки з питання сімейного патронату, а також визначені основні теоретичні прогалини у вивченні цього сімейно-правового інституту.

Зроблено висновок, що в попри те, що в доктрині сімейного права існує ряд наукових досліджень патронату, однак вони стосуються патронатної форми виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування лише опосередковано, через дослідження опіки та піклування, усиновлення та інших форм тимчасового влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, проблеми повноцінного законодавчого та нормативно-правового регулювання інституту патронату, критеріїв вимог до патронатних вихователів та їх соціального захисту, соціального захисту дітей, які перебувають під патронуванням залишаються недостатньо вивченими, а окремі питання, що стосуються функціональної характеристики патронату, його видів, передумов укладання договору про патронат лишилися поза увагою дослідників.

У підрозділі 1.2 *«Генезис правового регулювання патронату над дітьми»* проведено аналіз законодавства, що діяло на українських землях з початку виникнення перших грецьких міст-держав на її теренах до сучасної незалежної України, яке регулювало питання патронату над дітьми та схожих із ним сімейно-правових інститутів.

За результатами дослідження дисертантом зроблено висновок про те, що інститут патронату на українських землях до кінця XVIII ст. в сучасному вигляді був відсутній, а влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування здійснювалося шляхом встановлення над ними опіки особи, призначеної заповітом їх батька або родича, які разом із управлінням їх майном, здійснювали також виховні функції. Надалі відбувається розбудова інфраструктури державних та громадських закладів, які здійснювали функції закладів опіки та органів опіки та піклування, а також виникнення, крім опіки, інших форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського

підклування, при цьому патронат вперше отримує поширення в кінці XIX ст. на землях Східної Галичини, Північної Буковини та Закарпаття, а на усій території України – у 20-і – 40-і роки XX ст.

В радянський період влаштування дітей у сім'ї патронатних вихователів почало здійснюватися відповідно до рішень органів соціального захисту і набуло особливого поширення у 20-і та 40-і роки XX ст., хоча офіційно його застосування допускалося у 1922-1969 роках. В цей час встановилася практика патронату, котра полягала в укладанні договору між державними органами та сім'єю-опікуном, відповідно до якого сім'я повинна була забезпечити належні умови виховання та догляду за опікуваною дитиною, а держава брала на себе зобов'язання виплачувати сім'ї матеріальну допомогу.

Інститут патронату в Україні був відновлений із прийняттям чинного СК України, однак до внесення змін до нього у 2016 року та прийняття Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання здійснення патронату над дитиною» у 2017 року порядок укладення договору про патронат та порядок оплати послуг патронатного вихователя не був належно врегульований, хоча з 2009 року існувала практика здійснення патронату у ряді міст відповідно до рішень місцевих рад за рахунок місцевих бюджетів під егідою громадських організацій.

У підрозділі 1.3 «Правове регулювання патронату як форми влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні» проведено вивчення окремих рівнів правового регулювання патронату над дітьми (міжнародного, конституційного, законодавчого, підзаконного та локального).

На міжнародному рівні питання патронату врегульовані універсальними та регіональними конвенціями, а також визначені в судовій практиці Європейського суду з прав людини, пов'язаній із питанням відібрання дитини у батьків, передачі дитини під опіку, надання притулку дітям та їхнім батькам.

На прикладі судової практики Європейського суду з прав людини автором обґрунтовано, що при розгляді сімейного спору, в якому сторонами є батьки та діти, пріоритет надається інтересам дитини над інтересами батьків, тобто, основна мета влаштування дитини, позбавленої батьківського піклування – забезпечення її інтересів. Таке влаштування повинно носити тимчасовий характер, його застосуванню має передувати попередній розгляд можливих альтернативних заходів і має оцінюватись в контексті позитивного обов'язку держави вживати виважених і послідовних заходів зі сприяння возз'єднанню дітей зі своїми біологічними батьками, обмеження особистого спілкування яких не допускається, крім випадків, якщо наявні обґрунтовані причини, які спрямовані, в першу чергу, на захист інтересів дитини та для подальшого об'єднання сім'ї.

Конституцією України визначено правовий статус дітей, які визнаються рівними у своїх правах незалежно від походження, народження у шлюбі чи поза ним.

Основним нормативним актом, що визначає питання здійснення патронату над дітьми є Глава 20 СК України. Розробниками СК України патронат над дітьми було позиціоновано як інститут, якому властиві риси договірних відносин. Метою патронату є не тільки покровительство як таке, тобто, захист від небезпек зовнішнього світу, а передусім підтримка та сприяння нормальному природному розвитку дитини. На цьому наголошено у ст. 252 СК України.

Підзаконний рівень правового регулювання патронату над дітьми визначено Постановою Кабінету Міністрів «Деякі питання здійснення патронату над дитиною» від 16 березня 2017 р. № 148 та іншими актами, які визначають в цілому права дитини, в тому числі позбавленої батьківського піклування, а також затверджують ряд державних програм щодо імплементації міжнародних актів про права дитини і запровадження ефективних форм роботи з профілактики дитячої безпритульності і бездоглядності.

На локальному рівні приймаються відповідні рішення та розпорядження органів місцевого самоврядування, якими було запроваджено місцевий патронат як соціальний експеримент, а в останні роки – для реалізації положень Постанови Кабінету Міністрів» від 16 березня 2017 р. № 148 було запроваджено соціальні послуги патронату над дитиною в межах відповідної територіальної громади, а також затверджено відповідні місцеві програми захисту дітей, позбавлених батьківського піклування.

Розділ 2 «Загальна характеристика патронату як форми особистого влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування» складається з двох підрозділів, в яких визначено місце патронату в системі форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, поняття, функції та види патронату над дітьми.

У підрозділі 2.1 «Місце патронату в системі форм влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування» визначено особливості патронату як тимчасової форми влаштування дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування поряд із іншими формами, такими як: усиновлення, опіку та на піклування, прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу, тимчасове влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування до сім'ї фактичного вихователя, наставництво.

Визначаючи місце патронату в системі форм влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, автор наголошує на його самостійності та комплексності. Зважаючи на зміст такої форми влаштування, констатується, що він поєднує в собі елементи усиновлення, опіки та піклування, а також інших форм.

Автором визначено критерії відмежування патронату від інших форм влаштування дитини, позбавленої батьківського піклування, такі як: строк здійснення особистого влаштування дитини, нормативні вимоги до особи, яка здійснює заходи з особистого влаштування дитини, нормативні вимоги до кількісного складу, необхідність згоди батьків або законних представників дитини, критерії щодо дитини, повноваження особи, яка здійснює заходи з

особистого влаштування дитини, підстави припинення застосування влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Патронат над дитиною є договірною формою влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, до яких також віднесено дитячий будинок сімейного типу, прийомну сім'ю та наставництво. Водночас, на відміну від прийомної сім'ї патронат над дитиною є договором короткотерміновим, з тривалістю до трьох місяців (у окремих випадках визначених законодавством не більше шести місяців). Договір про влаштування дітей на виховання та спільне проживання у прийомній сім'ї фактично укладається на період до досягнення дитиною 18-річного віку (у випадку продовження навчання у вищих навчальних закладах – до здобуття відповідної освіти, однак максимум до 23-річного віку), якщо відсутні підстави для дострокового припинення відповідного договору. Аналогічним є строк дії договору про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу. Договір про наставництво укладається щодо дитини (тобто, до досягнення нею 18-річного віку) і припиняється у випадках, передбачених законодавством.

Інші форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, – усиновлення, опіка та піклування, тимчасове влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, до сім'ї фактичного вихователя є недоговірними (відповідно до ч.ч. 3 та 4 ст. 60 ЦК України опіка над малолітньою особою, позбавленою батьківського піклування або піклування над неповнолітньою особою, позбавленою батьківського піклування встановлюється судом, усиновлення відповідно до ст. 207 СК України також встановлюється судом, а тимчасове влаштування до сім'ї фактичного вихователя органом опіки та піклування).

Важливим критерієм відмежування патронату від інших форм влаштування дитини є суб'єктивний критерій сукупності двох юридичних фактів: наявності складних життєвих обставин у дитини або її батьків (або інших законних представників) та процесу їх подолання (налаштування сімейного або особистого життя. Зазначений склад є важливим, оскільки патронатний вихователь та його сім'я виступають не місцем фактичного «пасивного» перебування дитини, а місцем здійснення «активної» фахової роботи з дитиною (а іноді і у взаємодії з її батьками або іншими законними представниками), її виховання та реабілітації.

У підрозділі 2.2 «Характеристика видів та функцій інституту патронату над дітьми» наведено функціональну характеристику патронату, а також здійснено класифікацію патронату залежно від низки критеріїв, які визначені на основі аналізу законодавства зарубіжних країн.

Автором визначено таку класифікацію видів патронату (фостеру):

1) за підставою надання послуг патронату: професійний (оплачуваний) та непрофесійний (неоплачуваний);

2) за ступенем зв'язку із патронатними батьками (вихователями): споріднений (родинний), неспоріднений;

3) *за тривалістю перебування дитини під патронатним вихованням: короткочасний, довгостроковий та невідкладний;*

4) *за життєвими обставинами, через які дитина поміщується під патронатне виховання: обмежений, необмежений (спеціальний, спеціалізований), невідкладний, «відпочинковий» (допоміжний, соціальний), постінтернатний, гостьовий;*

5) *за рівнем створення, регулювання та фінансування патронатних (фостерних) установ: державний, локальний (місцевий, обласний), приватний.*

Відповідно до виокремлених критеріїв класифікації, зроблено висновок про те, що патронат в Україні є професійним (оплачуваним), короткочасним, постінтернатним або соціальним, в частині здійснення патронату – локальним, а в частині нормативного регулювання – державним, може бути як спорідненим (родинним), так і неспорідненим.

На підставі дослідження функціональної природи патронату над дітьми виділено та охарактеризовано функції патронату, якими є: виховна, адаптаційна, гносеологічна, вельюативна, гуманістична, компенсаційна, ідентифікаційна та превентивна.

Автором обґрунтовано примат виховної функції патронату над дітьми, оскільки основний зміст виховання полягає у формуванні дитини як повноцінного індивіда (а в ідеалі – особистості) із максимально потужним та адекватним реаліям сучасності й індивідуальним здібностям фізичним, інтелектуальним, морально-психологічним, духовним потенціалом.

Розділ 3 «Правова природа та зміст договору про патронат» містить три підрозділи, в яких досліджено питання щодо поняття, змісту, сторін та істотних умов договору про патронат над дітьми.

У підрозділі 3.1 *«Поняття і правова природа договору про патронат»* проаналізовано правову природу договору про патронат над дитиною, як цивільно-правового договору, який укладається між суб'єктами сімейно-правових відносин, а саме: органом опіки та піклування, патронатним вихователем та батьками з приводу здійснення патронатного виховання, близький до договорів про надання послуг та договорів на користь третьої особи, визначено вимоги, які ставляться до сторін договору про патронат над дитиною, обґрунтовано необхідність визнання батьків або законних представників дитини стороною договору про патронат.

На думку дисертанта, доцільно розширити вимоги, які ставляться до особи патронатного вихователя, а саме до існуючих вимог необхідно додати вимогу проживати в тій же місцевості, що й дитина (тому ж населеному пункті, тому ж районі міста, а за відсутності у відповідній місцевості патронатних вихователів – у найближчому населеному пункті, районі міста).

Зважаючи на визначену законодавством територіальну юрисдикція органу опіки та піклування, як сторони договору про патронат над дитиною, автором обґрунтовано доцільність визначати таку вимогу до патронатного вихователя, як необхідність проживання в тій же місцевості, що й дитина (у тому ж населеному пункті, у тому ж районі міста, а за відсутності у

відповідній місцевості патронатних вихователів – у найближчому населеному пункті, районі міста, що дозволить мінімізувати стрес для дитини в плані зміни умов проживання, знайомих, друзів, зміни навчального закладу, тощо.

У підрозділі 3.2. «Передумови укладання договору про патронат» розкриті правові та матеріальні передумови укладання договору про патронат.

Дисертантом обґрунтовано, що до матеріальних передумов укладання договору про патронат належать наявність дитини, складних життєвих обставин в житті дитини, її батьків або інших законних представників, наявність органу опіки та піклування, на який покладено обов'язок з влаштування вищезазначеної дитини до сім'ї патронатного вихователя, а також сім'ї патронатного вихователя. Правовими передумовами є наявність сукупності правових норм, що регулюють питання патронату над дітьми в Україні.

Чинний СК України не містить законодавчого визначення поняття «складних життєвих обставин», а дефініції, наявні в інших нормативно-правових актах, через свої недоліки не сприяють ефективному регулюванню правовідносин, пов'язаних із патронатом над дитиною. У зв'язку з цим запропоновано доповнити ст. 252 СК України визначенням складних життєвих обставин в житті дитини, її батьків або інших законних представників в частині саме її застосування як передумови укладення договору про патронат над дитиною.

У підрозділі 3.3. «Зміст договору про патронат» проаналізовані основні права та обов'язки сторін договору про патронат за сімейним законодавством України.

Автором при визначенні змісту договору про патронат над дитиною використано досвід правового регулювання зазначеного питання за законодавством Сполучених Штатів Америки, Республіки Білорусь та Російської Федерації, що дало змогу дисертанту визначити такі істотні умови договору про патронат, як: умови про предмет (послуги патронатного вихователя), вартість послуг патронатного вихователя, строк дії договору, права та обов'язки сторін, окремі підстави для дострокового припинення договору, а також запропонувати додатково закріпити у типовому договорі про патронат над дитиною вимогу щодо здійснення патронатним вихователем своїх обов'язків в спосіб, який унеможлиблює приниження честі та гідності дитини та виключає застосування таких покарань як завдання тілесних чи психічних страждань, позбавлення їжі, грошових засобів, можливості відвідування дитини її батьками тощо.

Автором запропоновано виділяти такі групи обов'язків патронатного вихователя: 1) обов'язки щодо утримання дитини; 2) обов'язки щодо догляду, виховання та реабілітації дитини у сім'ї патронатного вихователя; 3) представницькі обов'язки; 4) обов'язки щодо органу опіки та піклування; 5) обов'язки щодо батьків (законних) представників дитини; 6) обов'язки щодо непорушення умов конфіденційності договору про патронат.

ВИСНОВКИ

У дисертації проведено огляд нормативно-правових та доктринальних джерел з питань теоретико-правових засад дослідження правового статусу патронату у сімейному праві, генези цього правового інституту, аналізу поняття, видів та функцій патронату, поняття, істотних умов та змісту договору про патронат. За результатами проведено дослідження сформульовано такі висновки:

1. Проблематиці патронату та окремих аспектів здійснення та правової охорони особистого немайнового права на сім'ю присвячено низку досліджень вчених – представників теорії цивільного права та сімейного права, які поділено на три групи: загальнотеоретичні розробки у сфері особистих немайнових прав (формують принципи здійснення та правової охорони немайнових прав до яких відноситься право на патронат), дослідження особистих немайнових прав у сфері сімейно-правових відносин та вузькоспеціальні дослідження проблематики патронату.

В українській юридичній науці здійснено низку досліджень, спрямованих на вирішення питань патронатного виховання на сучасному етапі розвитку нашої держави. Проте недостатньо вивченими залишаються проблеми повноцінного законодавчого та нормативно-правового регулювання інституту патронату, його функціонального призначення, а також окремих форм його здійснення, визначення критеріїв вимог до патронатних вихователів та їх соціального захисту, правової природи та істотних умов договору про патронат, а також соціального захисту дітей, які перебувають під патронуванням, морально-етичні аспекти патронатного виховання тощо.

2. Ретроспективний аналіз становлення та генезису інституту патронату в Україні дав змогу виявити основні етапи та особливості правового регулювання патронату на українських землях.

Аналіз правових актів національного законодавства дозволив виділити такі рівні правового регулювання патронату: міжнародний; конституційний; законодавчий; підзаконний; локальний. При цьому, правове регулювання патронату в Україні характеризується поєднанням нормативного та локального правового регулювання цього питання.

3. Патронат над дітьми визначено як договірну, платну, строкову форму влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, здійснювану на професійній основі фахівцем-патронатним вихователем, як його особисте заняття з метою, виховання, реабілітації та здійснення догляду над дитиною.

4. Виокремлено такі критерії відмінностей патронату від інших форм влаштування дитини, позбавленої батьківського піклування: строк здійснення особистого влаштування дитини; нормативні вимоги до особи, яка здійснює заходи з особистого влаштування дитини; нормативні вимоги до кількісного складу; необхідність згоди батьків або законних представників дитини; критерії щодо дитини; повноваження особи, яка здійснює заходи з особистого

влаштування дитини; підстави припинення застосування влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Патронат недоцільно визначати як альтернативну форму влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, що перетворює його на явище додаткове та другорядне. Патронат над дітьми виступає передумовою та початковим етапом наступних заходів з ресоціалізації дитини. До випадків застосування цієї форми можна віднести такі: періоди відібрання дитини від батьків, застосування щодо батьків або інших законних представників запобіжних заходів у межах кримінального провадження, відбування окремих видів кримінальних покарань, перебування на військовій службі.

5. Запропоновано основні критерії класифікації видів патронату (фостеру): підстава надання послуг патронату (фостеру); ступінь зв'язку із патронатними батьками/вихователями; тривалість перебування дитини під патронатним вихованням/піклування; життєві обставини, через які дитина поміщується під патронатне виховання/піклування; рівень створення, регулювання та фінансування патронатних (фостерних) установ.

Патронат як соціальний та сімейно-правовий інститут виконує такі функції: виховну, адаптаційну, гносеологічну, велюативну, гуманістичну, компенсаційну, ідентифікаційну та превентивну.

7. Договором патронату над дитиною визначено угоду між органом опіки та піклування і патронатним вихователем з обов'язковою умовою розмежування їх прав та обов'язків з захисту інтересів дитини, яка влаштовується до патронатної сім'ї на визначений строк за винагороду у формі щомісячних виплат патронатному вихователю.

Договір про патронат над дитиною є самостійним цивільно-правовим договором, в основі якого лежить нематеріальне зобов'язання, а саме зобов'язання з виховання дитини та забезпечення її нормального фізичного існування. Вказаний договір характеризується низкою ознак, що є спільними із іншими цивільно-правовими договорами, зокрема, із договором про надання послуг.

Доведено, що затвердження Кабінетом Міністрів України 16 березня 2017 року «Типового договору про патронат над дитиною» розв'язало нагальну проблему щодо невизначеності істотних умов останнього, передусім, обов'язків його сторін. Проте аналіз норм вітчизняного та іноземного законодавства дав змогу висловити пропозицію щодо доцільності додаткового закріплення у типовому договорі вимоги щодо здійснення патронатним вихователем своїх обов'язки в спосіб, який унеможлиблює приниження честі та гідності дитини та виключає застосування таких покарань, як завдання тілесних чи психічних страждань, позбавлення їжі, грошових засобів, можливості відвідування дитини її батьками тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Романюк У. В. Патронат над дітьми як форма влаштування дітей-сиріт і дітей позбавлених батьківського піклування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 1. С. 25-27. URL: http://lsej.org.ua/1_2016/9.pdf
2. Романюк У. В. Запровадження патронату над дитиною як правовий експеримент. *Соціологія права*. 2017. № 1-2 (20-21). С. 71-77.
3. Романюк У. В. Складні життєві обставини як передумова укладення договору про патронат над дитиною в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 6. С. 130-132. URL: http://pap.in.ua/6_2017/37.pdf.
4. Романюк У. В. Правова природа та зміст договору про патронат. *Університетські наукові записки*. 2018. № 2 (66). С. 95-110.
5. Романюк У. В. Функції інститута патроната над дітьми. *Leges Viatae*. 2018. №5/2. С. 155-159.
6. Романюк У. В. Характеристика видів та функцій інституту патронату над дітьми в окремих іноземних державах. *Visegrad journal on human rights*. 2018. №2. С. 122-127.
7. Романюк У. В. Правові традиції сімейного виховання в Україні. *Держава і право в умовах глобалізації: реалії та перспективи: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (5-6 лютого 2016 р.)*. Дніпро. 2016. С. 18-23.
8. Романюк У. В. Правові традиції сімейного виховання в Україні часів Гетьманщини. *Верховенство права в Україні у процесі державотворення та захисту прав людини: збірник тез міжнародної наукової конференції (12-13 лютого 2016 р.)*. Одеса. 2016. С. 34-39.
9. Романюк У. В. Типи патронатного виховання. *Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез міжнародної наукової конференції «П'ятнадцяті осінні юридичні читання» (21-22 жовтня 2016 р., Хмельницький університет управління та права)*. Хмельницький. 2016. С. 148-149.
10. Романюк У. В. Соціально-правовий експеримент як особливий спосіб здійснення державно-сімейної політики. *Стратегічні напрямки соціально-економічного розвитку в умовах глобалізації: збірник тез Міжнародної науково-метричної конференції (22-23 вересня 2017 р., Хмельницький університет управління та права)*. Хмельницький. 2017. С. 208-210.

АНОТАЦІЯ

Романюк У. В. Патронат як форма влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Хмельницький університет управління та права, Хмельницький, 2018.

У дисертаційному дослідженні розроблено науково-теоретичну концепцію сучасного розуміння інституту патронату як форми влаштування

дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Розроблено авторське визначення патронату над дітьми, визначено його місце серед інших форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, виділено основні види та функції патронату над дітьми, визначено поняття, зміст та істотні умови договору про патронат над дітьми, виявлено ряд проблем у правовому регулюванні інституту патронату над дітьми, а також шляхи їх вирішення за допомогою внесення відповідних змін у сімейне законодавство України.

Патронат над дітьми визначено як договірну, платну, строкову форму влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, здійснювану на професійній основі фахівцем-патронатним вихователем, як його особисте заняття з метою, виховання, реабілітації та здійснення догляду над дитиною.

Автором обґрунтовано практичну необхідність наявності письмової згоди дитини на влаштування її у сім'ю патронатного вихователя, якщо вона здатна її висловити, як умови, що повинна бути обов'язково врахована при встановленні патронату над дитиною.

У дослідженні виокремлено критерії відмежування патронату від інших форм влаштування дитини, позбавленої батьківського піклування, а також критерії класифікації видів патронату над дітьми відповідно до законодавства України та інших країн.

Ключові слова: патронат над дитиною; патронатний вихователь; дитина-сирота; договір про патронат над дитиною; орган опіки та піклування.

АНОТАЦІЯ

Романюк У. В. Патронат как форма устройства детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – Гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право». – Хмельницкий университет управления и права, Хмельницкий, 2018.

В диссертационном исследовании разработана научно-теоретическая концепцию современного понимания института патроната как формы устройства детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки. Разработано авторское определение патроната над детьми, определено его место среди других форм устройства детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки, выделены основные виды и функции патроната над детьми, определено понятие, содержание и существенные условия договора о патронате над детьми, выявлен ряд проблем в правовом регулировании института патроната над детьми, а также пути их решения посредством внесения соответствующих изменений в семейное законодательство Украины.

Патронат над детьми определен как договорная, платная, срочная форма устройства детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки, осуществляемая на профессиональной основе специалистом-патронатным

воспитателем, как его личные занятия с целью воспитания, реабилитации и осуществления ухода за ребенком.

Автором обоснована практическая необходимость наличия письменного согласия ребенка на его устройство в семью патронатного воспитателя, если он способен его выразить, как условия, которое должно быть обязательно учтено при установлении патроната над ребенком.

В исследовании выделены критерии отграничения патроната от других форм устройства детей, лишенных родительской опеки, а также критерии классификации видов патроната над детьми в соответствии с законодательством Украины и других стран.

Ключевые слова: патронат над ребенком; патронатный воспитатель; ребенок-сирота; договор о патронате над ребенком; орган опеки и попечительства.

SUMMARY

Romanyuk U.V. Patronage as a form of placement of orphans and children, deprived of parental care. - The manuscripts.

The dissertation for the scientific degree of Candidate of Science of Law on specialty 12.00.03 – Civil Law and Civil Process; Family Law; International Private Law. – The Khmelnytsky University of Management and Law, Khmelnytsky, 2018.

The dissertation is devoted to the research of theoretical and applied problems of the use of patronage as a form of placement of orphans and children, deprived of parental care. The dissertation developed the scientific and theoretical concept of modern understanding of the institution of patronage as a form of placement of orphans and children deprived of parental care.

In particular, this author's definition of patronage over children, his place is determined among other forms of placement of orphans and children deprived of parental care, the main functions of patronage over children are identified, the author's classification of the patronage is given, the notion, content and essential conditions of the contract on patronage over children are defined, revealed some problems in the legal regulation of the institution of patronage over children, as well as ways of their solution by introducing appropriate changes in the family law of Ukraine.

Patronage over a child is a contractual, paid, fixed-term arrangement of orphans and children deprived of parental care, carried out on a professional basis by a foster parent, as his personal occupation with the aim of educating, rehabilitating and caring for a child.

The following criteria for distinguishing patronage from other forms of placement of a child deprived of parental care such as adoption, care, foster family, family-type orphanage, temporary placement of orphans and children deprived of parental care to the family can be distinguished, actual tutor, mentoring: the period of implementation of a personal placement of a child, regulatory requirements to a person who carries out measures for the personal placement of a child, regulatory requirements to the quantitative composition, the need for consent of the parents or

the legal representatives of the child, the criteria for the child, the authority of the person who carries out measures for the personal placement of the child, the grounds for the termination of the use of the placement of orphans and children deprived of parental care.

Patronage over a child is a prerequisite and an initial stage in the follow-up of child re-socialization. The cases of application of this form can include the following cases: periods of child withdrawal from parents, application to parents or other legal representatives of preventive measures in criminal proceedings, serving of certain types of criminal punishment, stay in the military service.

An agreement on patronage over a child is the agreement between the body of guardianship and care and foster parent with the mandatory condition for the demarcation of their rights and responsibilities for the protection of the interests of the child, which is arranged for a foster family for a specified period for remuneration in the form of monthly payments to foster parent; an agreement on patronage over a child is an independent civil law contract based on a non-material obligation, namely the obligation to care a child and ensure its normal physical existence; an agreement of patronage over the child is characterized by a number of features that are in common with other civil-law contracts, in particular, with the contract on the provision of services.

The foster parent as a party of the agreement on patronage over a child shall be subject to the same requirements as to other persons who are placed in the placement of an orphan child or a child deprived of parental care, as well as the same restrictions as provided for adopters, but this person must additionally undergo special training and medical examination. According to the dissertation, it is expedient to extend the requirements that apply to the foster parent, namely, to the existing requirements, it is necessary to add the requirement to live in the same area as the child (the same settlement, the same district of the city, and in the absence of patronage caregivers – in the nearest populated area, district of the city).

The parents (legal representatives) of the child are a party of the agreement on patronage over a child, in the case of establishing a patronage over the child with their consent: firstly, in connection with the normative definition of this issue, and secondly, due to the fact that in the case of the transfer of a child under patronage, the parents of the child retain all the rights and duties of the parents, but part of these rights for the short-term period is transferred to the foster parent, which however.

Keywords: patronage over a child; foster parent; orphan child; an agreement on patronage over a child; body of guardianship and care.

Підписано до друку 01.10.2018. Зам. № 95
Обсяг 0,9 друк. арк. формат 60х90/16. Наклад – 100 прим.

Надруковано у Хмельницькому університеті управління та права
29013, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, 38
Тел. : (0382) 71-75-91